

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Фізико-математичний факультет
Кафедра методики викладання фізики та дисциплін
технологічної освітньої галузі

Дипломна робота (проект) магістра

з теми: **«ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ БЕЗПЕКИ ПРАЦІ ПІД ЧАС
ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З ТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДАХ»**

Виконав:

студент 2 курсу Orb1-M17 групи
спеціальності 015 Професійна освіта
(Охорона праці)

Кащук Павло Олександрович

Керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри МВФ та ДТОГ

Панчук О.П.

Рецензент кандидат технічних наук,
доцент

Іванюк В.А.

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ПРАЦІ В НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ	7
1.1 Мотивація організації та планування роботи з охорони праці в закладах освіти	7
1.2 Перелік обов’язкової документації та інструкційних матеріалів для організації роботи з охорони праці	13
Висновок до розділу	33
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ОХОРОНИ ПРАЦІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З ТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	34
2.1 Законодавство України про охорону праці	34
2.2 Документи, правильність їх оформлення та забезпечення належної організації виконання окремих нормативно-правових актів.....	35
2.3 Виконання вимог Правил безпеки під час проведення навчально-виховного процесу у кабінетах (лабораторіях) загальноосвітніх навчальних закладів	38
Висновок до розділу	45
РОЗДІЛ 3 ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ТА ІНСТРУКТАЖІВ З ОХОРОНИ ПРАЦІ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН	46
3.1 Інструкції з правил безпеки під час уроків трудового навчання	46
3.2 Удосконалення працезахоронної роботи в навчально-виховному процесі з технічних дисциплін у навчальних закладах.....	57
Висновок до розділу	62
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65
ДОДАТКИ	73
Додаток А	73
Додаток Б	75

ВСТУП

Останніми роками в нашій державі удосконалюється законодавча база з охорони праці. Пріоритетним залишається збереження життя і здоров'я учасників навчально-виховного процесу. Сьогодення передбачає нові вимоги до професійного рівня педагога, який за обсягом і різнобічністю вирішуваних завдань повинен бути спеціалістом широкого профілю, володіти основами навчальних предметів, інноваційними технологіями, хорошою психологічною і педагогічною підготовкою. Зростання масштабів техногенної діяльності сьогоденішнього суспільства, індивідуальні зміни оточуючого середовища створюють реальні загрози для життя і праці людини. Роста кількість жертв від наслідків різноманітних надзвичайних ситуацій, промислових аварій, катастроф, стихійних лих. Вивчення найбільш імовірних надзвичайних ситуацій, їх особливостей і можливих наслідків, навчання поведінці в таких умовах покликані підготувати людину до вибору найбільш розумного рішення для виходу з небезпечних ситуацій із найменшими втратами.

Забезпечення здорових, безпечних умов навчально-виховного процесу, попередження травматизму його учасників буде успішним за умови змістовної і цілеспрямованої організації роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності, де адміністрація є наставником і створює таку систему управління охороною праці, коли кожен педагог прикладе максимум зусиль, аби насамперед через освіту впливати на умови збереження, зміцнення і відновлення здоров'я особистості.

Технологія діяльності полягає в тому, що системний підхід до управління охороною праці та створення безпечних умов життєдіяльності учасників навчально-виховного процесу — це добре продумана, творча, дієва і результативна робота, один із найважливіших аспектів управління, спрямований на:

- бездоганне виконання посадових обов'язків працівниками і правил для учнів, ознайомлення з принципами і способами захисту від небезпечних ситуацій у повсякденному житті та надзвичайних умовах, знання про юридичну

відповідальність за порушення правопорядку;

- навчання передбачення результатів своєї небезпечної поведінки на всіх етапах реального життя і праці;
- профілактику шкідливих звичок, своєчасне прийняття рішень щодо запобігання їх;
- формування розуміння критеріїв цінування здоров'я і життя як найважливішого, що є у людини.

Теоретичні та практичні питання підготовки майбутнього фахівця технологічного профілю розкриті у працях учених-педагогів П. Атутова, А. Вихруща, Я. Батишева, Й. Гушулея, С. Дятленка, Д. Кільдерова, В. Курок, В. Назаренка, В. Полякова, А. Плутка, В. Сидоренка, В. Симоненка, М. Скаткіна В. Стешенка, Г. Терещука, П. Титаренко, Д. Тхоржевського, Ю. Хотунцева, А. Цини. В контексті підготовки вчителя до збереження здоров'я школярів дослідження проводили Л. Вавилова, С. Величко, В. Заплатинський, М. Костюченко, В. Назаров, П. Осіпов, В. Петренко, С. Петрова, Ю. Плотніков, Р. Сабарно, А. Саркісов, Г. Тітова, І. Царенко, О. Царенко, С. Чернишова та ін.

Аналіз зазначених педагогічних досліджень із проблем навчання охорони праці майбутніх вчителів технологій дозволяє констатувати, що належної уваги цьому питанню не приділяли. Вивчали питання інтеграції курсів «Основи охорони праці» та «Безпека життєдіяльності» та методичних аспектів вивчення курсу «Безпека життєдіяльності» майбутніми вчителями технологій; розглядали деякі питання електробезпеки на уроках профільного технологічного навчання; досліджували особливості вивчення теми «Шум і вібрація» з курсу «Охорона праці» майбутніми вчителями технологій; вивчали окремі питання організації робочого місця учнів і вчителя. Слід зазначити, що процес вирішення цих проблем уже є важливим досягненням сучасних педагогічних досліджень. Проте проведений аналіз дозволяє констатувати, що питанню методики навчання охорони праці майбутніх вчителів технологічних дисциплін уваги практично не приділяли. Недостатньо вивченими залишаються питання впровадження інноваційних педагогічних методів, не належно дослідженими є

проблеми обґрунтування та відбору змісту навчальних дисциплін і впровадження засобів інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у процес навчання охорони праці майбутніх вчителів технологій.

Актуальність проблеми, недостатній рівень її наукової розробленості та невизначеність шляхів подолання виявлених суперечностей зумовили вибір теми нашого дипломного дослідження: «Підвищення рівня безпеки праці під час проведення занять з технічних дисциплін у навчальних закладах».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику навчання охорони праці майбутніх вчителів технічних дисциплін у вищих педагогічних навчальних закладах.

Завдання дипломної роботи:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну літературу з питань безпеки праці та техніки безпеки під час проведення занять з технічних дисциплін в навчальних закладах.

2. Вивчити систему управління охороною праці в Україні.

3. Вивчити види інструктажів з питань охорони праці в навчальному закладі.

4. Опрацювати нормативні документи, які необхідні для організації роботи з охорони праці.

5. Розглянути нормативно-правове забезпечення організації роботи з охорони праці під час проведення занять з технічних дисциплін в навчальних закладах.

6. Вивчити вимоги до правил безпеки під час проведення навчально-виховного процесу у кабінетах (лабораторіях) навчальних закладів.

7. Розробити рекомендації для поліпшення стану охорони праці в вищих навчальних закладах.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх фахівців технологічних дисциплін.

Предмет дослідження – методика навчання охорони праці майбутніх вчителів технологічних дисциплін у процесі їх професійної підготовки.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань і досягнення мети використано комплекс взаємодоповнювальних методів дослідження: теоретичні – теоретико-методологічний аналіз педагогічної, філософської, психологічної літератури, нормативно-правових актів, сучасних педагогічних підходів і концепцій, які стосуються підготовки майбутніх вчителів технологій; індукція, дедукція, абстрагування, систематизація теоретичних та експериментальних даних; моделювання навчальної та професійно-педагогічної діяльності; емпіричні – вивчення сучасного стану підготовки майбутніх вчителів технологій, аналіз академічної успішності; психолого-педагогічне спостереження; методи діагностування: анкетування, опитування, тестування.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробці дидактичних та методичних матеріалів для результативного навчання безпековим дисциплінам майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах; практичній реалізації та розробці інструктажів з охорони праці під час викладання технічних дисциплін майбутнім фахівцям в процесі виробничої та асистентської педагогічної практик. Матеріали роботи можуть бути використані у практичній діяльності майбутніх фахівців та можуть слугувати базою для подальших досліджень з даної теми.

Апробація результатів дослідження здійснювалось в ході виробничої та асистентської педагогічної практики, яка проходила на базі кафедри методики викладання фізики та ДТОГ та на підприємстві; результати дослідження доповідалися на звітних наукових студентських конференціях.

Публікації. Результати дослідження висвітлені в науковій статті «Інструктажі з охорони праці як засіб профілактики виробничого травматизму» у збірнику наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Згідно з програмою Міністерства освіти і науки України найвища цінність суспільства – людина, її життя і здоров'я. Як правило, фактори, що негативно впливають на її стан, породжуються самою людиною: її діяльністю, необачним поведінням з природою, науково-технічним прогресом. У навчальному закладі особа готується до повноцінного життя в умовах існуючого в Україні рівня безпеки, а, значить, її необхідно навчити запобігати нещасним випадкам через формування активної соціальної позиції щодо власної безпеки та безпеки оточуючих, розвинути практичні навички із самозахисту в умовах зростаючого психологічного навантаження, забезпечити нормальний та здоровий спосіб життя в умовах нашої суворої дійсності.

Педагогічний колектив навчального закладу повинен з великою відповідальністю ставитися до питання охорони праці і безпеки життєдіяльності. Незважаючи на низький рівень матеріально-технічного забезпечення, враховуючи особливі умови існування навчального закладу, кожному слід збалансовано усвідомлювати права і відповідально виконувати свої обов'язки, власним прикладом навчати і виховувати підростаюче покоління. За допомогою єдиних педагогічних вимог та порозумінь з активом батьків слід прагнути виконання учнівських правил поведінки у навчальному закладі і в громадських місцях, адже відповідальне ставлення до своїх обов'язків – запорука уникнення нещасних випадків.

В ході проведеного дослідження були повністю виконанні поставлені завдання і *досягнуті такі результати:*

1. Проаналізовано психолого-педагогічну літературу з питань безпеки праці та техніки безпеки під час проведення занять з технічних дисциплін в начальних закладах.

2. Вивчено систему управління охороною праці в Україні, види інструктажів з питань охорони праці в навчальному закладі та вимоги до правил безпеки під час проведення навчально-виховного процесу у кабінетах (лабораторіях) навчальних закладів.

3. Опрацьовано нормативні документи, які необхідні для організації роботи з охорони праці.

4. Розглянуто нормативно-правове забезпечення організації роботи з охорони праці під час проведення занять з технічних дисциплін в навчальних закладах.

5. Наведені приклади реалізації навчання та інструктажів з охорони праці в процесі вивчення технічних дисциплін («Охорона праці», «Охорона праці в галузі», «Технічна творчість»).

6. Розроблені рекомендації для поліпшення стану охорони праці в вищих навчальних закладах.

Отже, організація роботи з охорони праці у навчальних закладах повинна сприяти створенню належних умов для всіх працівників; ретельно продумовуючи план роботи, спільно виховувати здорове покоління, бо саме від нього значною мірою залежить стан продуктивних сил країни, її економічний, оборонний, інтелектуальний, духовний потенціал, ресурс розвитку суспільства, безпека держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., Панчук О.П. Практикум з безпеки життєдіяльності та охорони праці: Навчально-метод. посібник. — Кам'янець-Подільський: ВОП Сисин О.В., 2007. — 140 с.
2. Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., Панчук О.П. Практикуми з безпеки життєдіяльності в особистісно орієнтованій основі системі підготовки вчителя: Навчально-метод. посібник. — Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2006. — 140 с.
3. Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., Панчук О.П., Чорна О.Г. Безпека життєдіяльності та охорона праці (Практичний курс): Навчальний посібник. — Кам'янець-Подільський: «Думка», 2010. — 152 с.
4. Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., Панчук О.П., Чорна О.Г. Безпека життєдіяльності (теоретичні основи): Навчальний посібник. — Кам'янець-Подільський: Буйницький О.А., 2008. — 108 с.
5. Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., Панчук О.П., Чорна О.Г. Інтегрований курс безпеки життєдіяльності (теоретичні основи): Навч. посіб. — Кам'янець-Подільський: Буйницький О.А., 2009. — 200 с.
6. Бабічев В.В., Сорокін Г.Ф. Охорона праці та технічна безпека. — К., 1996. — 224 с.
7. Бедрій Я.І., Джигерей В.С., Кидасюк А.І. та ін. Охорона праці: Навч. посібник. — Львів: Афіша, 1997. — 258 с.
8. Безпека життєдіяльності, цивільна оборона та охорона праці / / Інтегрована навчальна програма. - Київ: Освіта України, 2005. — 24 с.
9. Безпека життєдіяльності. Лабораторно-практичні заняття: Навч. посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / За ред. С.П.Величка. — Кіровоград: КДПУ ім. В Винниченка, 2004. — 140 с.
10. Безпека праці: ергономічні та естетичні основи: Навчальний посібник / С. Апостолук, В.С. Джигирей, А.В. Апостолук та ін. — К.: Знання, 2006. — 215 с.

11. Васильчук М.В., Медвідь М.В., Сачков Л.С. Збірник нормативних документів з безпеки життєдіяльності. — К.: Фенікс, 2000. — 896 с.
12. Войналович О.В., Дерев'янюк Д.А., Шевчук О.А. Сучасні підходи щодо організації інтенсивного навчання з питань охорони праці / Збірник наукових праць 10-ї міжнародної науково-методичної конференції «Безпека життя і діяльності людини-освіта, наука, практика», К.: Центр учбової літератури, 2011. — Т.1. — С. 116-121.
13. Войналович О.В., Рідей Н.М., Іванишин В.В., Гладкий А.М. та ін. Правове регулювання організації роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу (за загальною редакцією академіка Д.О.Мельничука). — К.: Видавничий центр НУБіП України, 2012. — 322 с.
14. Волинко О. Вимірювання характеристик природного гамма-фону. Робота фізичного практикуму // Фізика та астрономія в школі. — 2005. — № 4.
15. Волков О.М., Замулюкин А.Т. Противопожарная защита вычислительных центров. — М.: Стройиздат, 1982. — 64 с.
16. Гандзюк М.П., Желібо Е.П., Халимовський М.О. Основи охорони праці: Підручник. — К.: Каравела, 2005. — 393 с.
17. Гандзюк М.П., Желібо Є.П., Халимовський М.О. Основи Охорони праці: Підруч. для студ. вищих навч. закл. За ред. М.П. Гандзюка. — К.: Каравела; Львів: Новий Світ-2000, 2003. — 408 с.
18. Гогіташвілі Г.Г. Системи управління охороною праці: Навч посіб-ник. — К.: ІСДО, 1993. — 252 с.
19. Голубков Б Н. и др. Проектирование и эксплуатация установок кондиционирования воздуха и отопления. — М.: Энергоатомиздат, 1988.
20. ГОСТ 12,1.019-79 ССБТ. Электробезопасность. Общие требования.
21. ГОСТ 12.0.003-74. ССБТ. Опасные и вредные производственные факторы. Классификация.
22. ГОСТ 12.1.004-91. ССБТ. Пожарная безопасность. Общие требования.

23. ГОСТ 12.1.009-76.ССБТ. Электробезопасность. Термины и определения.
24. ГОСТ 12.1.012-90.ССБТ. Вибрация. Общие требования безопасности.
25. ГОСТ 12.1.029-80.ССБТ. Средства и методы защиты от шума. Классификация.
26. ГОСТ 12.2 033-78.ССБТ. Рабочее место при выполнении работ стоя. Общие эргономические требования.
27. ГОСТ 12.2.032-78. ССБТ. Рабочее место при выполнении работ сидя. Общие эргономические требования.
28. ГОСТ 12.4.026-76. ССБТ. Цвета сигнальные и знаки безопасности.
29. ГОСТ 12.4.113-82 ССБТ. Работы учебные лабораторные. Общие требования безопасности.
30. ДБН В.1.1.7-2002. Защита от пожара. Пожарная безопасность объектов строительства.
31. ДБН В.2.5-13-98. Инженерне обладнання будинків і споруд. Пожежна автоматика будинків і споруд.
32. ДБН В.25-28-2006. Природне і штучне освітлення.
33. Джигерей В.С. та ін. Безпека життєдіяльності. Практичні заняття — Львів: Афіша, 2000. — 251 с.
34. Дзюндзюк Б.В. Основы безопасности эргатических систем. — К.:УМК ВО, 1990. — 56 с.
35. Дзюндзюк Б.В., Иванов В.Г., Охрана труда. Сборник задач. — Х.: НВП центр ХНУРЕ, 2006. — 242с.
36. ДНАОП 80.21-1.04-98. Правила безпеки під час проведення навчально-виховного процесу у кабінетах (лабораторіях) фізики загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://dnaop.com/html/43098/doc-%D0%94%D0%9D%D0%90%D0%9E%D0%9F_80.21-1.04-98

37. Долин П.А. Справочник по технике безопасности. — 5-е изд., перераб. и доп — М.: Энергоиздат, 1985. — 800 с.
38. ДСН 3.3.6.037-99. Санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку.
39. ДСН 3.3.6.037-99. Санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку.
40. ДСН 3.3.6.042-99. Санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень (СН4088-86).
41. ДСН 3.3.6.042-99. Санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень.
42. ДСТУ 2293-99. Охорона праці. Терміни та визначення.
43. Желібо Є.П., Заверуха Н.М., Зацарний В.В. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. / За ред. Є.П. Желібо. 4-е вид. — К.: Каравела, 2005. — 344 с.
44. Желібо Є.П., Зацарний В.В. Безпека життєдіяльності: Підручник. — К.: Каравела, 2007. — 288 с.
45. Жидецький В.Ц., Джигирей В.С., Мельников О.В. Основи охорони праці. — Львів: Афіша, 2000. — 350 с.
46. Забезпечення прав та обов'язків дітей і батьків в процесі навчання / Упоряд. С.О.Лесковець. — Х.:Торсінг плюс, 2009. — 368 с.
47. Законодавство України. Закон України про внесення змін до Закону України «Про охорону праці» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://spo.stu.cn.ua/Oksana/posibnik/110.html>
48. Заплатинський В.М. Безпека життєдіяльності (опорний конспект лекцій). — К.: КДТЕУ, 1999. — 208 с.
49. Захист трудових прав освітян / Упоряд. С.О.Лесковець. — Х.: Торсінг плюс, 2009. — 624 с.
50. Зацарний В.В., Пантелеймонов А.Е. Безопасность студентов на практике. — К.: Вища школа, 1989.

51. Іванов В.Г., Дзюндзюк Б.В., Олександров Ю.М.. Охорона праці в електроустановках. — К.: ОКО, 1994. — 227 с.
52. Іваськевич І.О. Ергономіка: Навчальний посібник. — Тернопіль: Економічна думка, 2002. — 168 с.
53. Катренко Л.А., Пістун І.П.. Охорона праці в галузі освіти. — Суми: «Університетська книга», 2001. — 339 с.
54. Кірієнко М.М., Присяжна Л.П., Малашенко Л.А. Деякі аспекти удосконалення методичної моделі професійної програми підвищення кваліфікації спеціалістів та посадових осіб з питань охорони праці // Механізація сільськогосподарського виробництва. — Вісник ХНТУСГ. — вип. 44.- Т.1. — Харків. — 2006.
55. Концепція освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини». — «Освіта України», № 50, 12.12.97
56. Лапін В. М. Безпека життєдіяльності людини: Навч. посібн. Львів: ЛБК; Київ: Знання, 1999. — С. 3-38.
57. Мендерецький В.В. Фізичні принципи вивчення радіаційної безпеки в школі. Зб. наук праць. Серія педагогічна. — Вип. 8. — Кам'янець-Подільський: К-ПДПУ: Інформ.-видавн. відділ, 2002.
58. Мендерецький В.В., Панчук О.П. Лабораторно-практичні заняття з безпеки життєдіяльності (охорона праці, цивільна оборона): Навч. посіб. — Кам'янець-Подільський: ПП АСТК, 2005. — 138 с.
59. Навакатікян О.О., Кальниш В.В., Стрюков С.М. Охорона праці користувачів комп'ютерних відеодисплейних терміналів. — К., 1997. — 400 с.
60. НАПБ А.01.001-2004. Правила пожежної безпеки України.
61. НАПБ Б.03.001-2204. Типові норми належності вогнегасників.
62. НАПБ Б.06.004-2005. Перечень однотипных по назначению объектов, подлежащих оборудованию автоматическими установками пожаротушения и пожарной сигнализации.
63. Науково-практичний коментар до Закону України «Про охорону праці». — К.: «Основа», 1996.

64. НПАОП 0.00-1.28-10. Правила охорони праці при експлуатації ЕОМ.
65. НПАОП 0.00-4.12-05. Типове положення про навчання, інструктаж та перевірку знань працівників з питань охорони праці.
66. НПАОП 0.00-4.21-04. Типове положення про службу охорони праці.
67. НПАОП 40.1-1.21-98. Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів.(ПУЭ-85).
68. НПАОП 40.1-1-32-01 Правила будови електроустановок. Електрообладнання спеціальних установок.
69. Визначення стану електробезпеки. Вимірювання опору ізолюючих матеріалів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pidruchniki.com/12800528/bzhd/viznachennya_stanu_elektrobezpeki_vimiryuvannya_oporu_izolyuyuchih_materialiv
70. Основы инженерной психологии / Под ред. Б.Ф.Ломова. — М.: Высш.шк., 1977. — 335 с.
71. Охрана труда в электроустановках / Под ред. Князевского Б.А. — М. Энергия, 1982. — 319с.
72. Пилипишин С.М., Переймибіда С.М. Охорона праці в навчально-виховних закладах. Методичні рекомендації. — Тернопіль СМТ «Астон», 1999. — 164 с.
73. Пістун І. П. Практикум з безпеки життєдіяльності. — Львів, 2000. — 112 с.
74. Плахтій П.Д., Мендерецький В.В. та ін. Безпека життєдіяльності: Навч. посіб. — Кам'янець-Подільський: «Медобори», 2003. — 304 с.
75. Плахтій П.Д., Мендерецький В.В., Панчук О.П., Баран Г.М., Олійник О.І. та ін. Безпека життєдіяльності у надзвичайних ситуаціях: Навч. посіб. для підготовки майбутнього учителя. — Кам.-Под., 2006. — 144 с.

76. Плахтій П.Д., Савчук А.М., Підгорний В.К., Бурдейний І.М. Безпека життєдіяльності в запитаннях і відповідях: Навч. посібник / За ред. П.Д. Плахтія. — Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2005. — 255 с.

77. Понамарьов О.С., Латишева М.М., Павленко Т.С. Проблеми промислової безпеки в системі формування гуманітарно-технічної еліти // Теорія і практика управління соціальними системами. — Харків НТУ «ХП», 2006. — № 1. — С. 100-109.

78. Пуляк О.В. Вивчення питань ергономіки на лабораторно-практичних заняттях з безпеки життєдіяльності // Наукові записки. — Випуск 66. — Серія: Педагогічні науки. - Кіровоград: РВК КДПУ ім. В. Винниченка. — 2006. — Ч. 2. — С. 53-59.

79. Секачева Л.М., Овчаров А.И., Касьянова Т.И. Инновации в обучении охранетруда: проблемы внедрения // Современные проблемы науки и образования. — 2012. — № 2. — С. 105-112.

80. Справочная книга по охране труда в машиностроении / Г.В.Бектобетов, Н.Н.Борисова, В.И.Коротков и др.; Под общ.ред. О.Н.Русака. — Л.: Машиностроение, 1980. — 541 с.

81. Типове положення про навчання, інструктаж і перевірку знань працівників з питань охорони праці. Законодавство України про охорону праці. — Т. 1. — К.: Основа, 1995.

82. УКТЕХНОЗБЕЗ. Замір опору заземлення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrtechnobez.com.ua/elektrotehnicna-laboratoriya/zamir-orogu-zazemlennya/>

83. Царенко І.Л., Величко С.П. Лабораторний практикум з основ безпеки життєдіяльності у середній школі // Наук. зап. — Вип. 60. — Серія: Пед. науки. — Кіровоград: КДПУ ім. В.Винниченка. — 2005. — Ч. 2. — С. 145-152.

84. Яким Р.С. Безпека життєдіяльності: Навч. посібник. — Львів: Бескид Біт, 2005. — 304 с.

85. Ярошевська В.М. та ін. Словник термінів і понять з безпеки життєдіяльності. — К.: НМЦ, 2004 . — 255 с.
86. Ярошевська В.М. Безпека життєдіяльності: Підручник. — К.: ВД «Професіонал», 2004. — 560 с.